



EEN GEZONDE VEEHOUDERIJ

**INITIATIEFNOTA VAN SP-TWEEDE KAMERLID HENK VAN GERVEN
OVER AGRARISCHE ACTIVITEITEN EN VOLKSGEZONDHEID**



Henk van Gerven SP-Tweede Kamerlid
september 2013

Foto omslag: flickr.com / Maarten Dirkse CC

INLEIDING

De huidige wet- en regelgeving voor agrarische vergunningverlening en ruimtelijke ordening borgt de volksgezondheid onvoldoende. Bij bouwvergunningen en andere ruimtelijke beslissingen ontbreekt de volksgezondheidstoets voor risico's uit de veehouderij. In de milieuvergunning ligt een zware bewijslast op volksgezondheidsrisico's waarvoor omwonenden onbeschermd worden gelaten. Inmiddels is met het Activiteitenbesluit de vergunningplicht voor het leeuwendeel van de veehouderijbedrijven geheel omgezet in een meldingsplicht, te weten voor alle bedrijven met minder dan 2.000 mestvarkens en 40.000 legkippen. Met dit alles is het voorzorgbeginsel voor gezondheidsrisico's niet naar behoren vorm gegeven in de wetgeving. Het meest schrijnend kwam dit naar voren ten tijde van de Q-koorts, toen lagere overheden onvoldoende toetsingsgrond hadden om vergunningen te kunnen weigeren op basis van volksgezondheidscriteria. Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) was dit een reden om de regering in 2010 te vragen de Wet publieke gezondheid en de Wet ruimtelijke ordening te verbinden en te komen met een helder toetsingskader betreffende volksgezondheid bij het afgeven van een ruimtelijke vergunning. De indiener vindt dat volksgezondheid en veiligheid een belangrijke pijler moeten zijn voor ruimtelijke beslissingen, zoals vestiging of uitbreiding van intensieve veehouderij. Voorzorg dient een plek te krijgen in de wet- en regelgeving, zodat maatregelen niet pas getroffen kunnen worden als het te laat is. Infectieziekten zijn niet het enige relevante gezondheidsaspect. Ook andere zaken zoals gezondheidseffecten van stikstof, fijnstof en geurhinder moeten beter in wet- en regelgeving verankerd worden. Van geurhinder staat vast dat overmatige geurhinder tot gezondheidsklachten kan leiden. Regelmatig kunnen veehouderijen uitbreiden of zich vestigen in gebieden waar de stankoverlast aanzienlijk is. Dit brengt veel lokale conflicten, overlast-, welzijns- en gezondheidsproblemen met zich mee. Met deze initiatiefnota roept de indiener de regering op om de milieuveiligheid van de Nederlandse burgers te waarborgen en deze gaten in de wetgeving te dichten.

HISTORIE

De afgelopen jaren groeide vanuit Brabant de 'Megastallen Neel'-beweging. De intensieve veehouderij werd in een groeiend aantal landelijke gemeenten steeds meer een splijtzwaam in de rurale gemeenschap. Frustratie over de lakse aanpak van de Q-koortsepidemie speelde hier een belangrijke rol. Hoewel er sterke aanwijzingen waren dat de geitenhouderij de bron van Q-koorts was, werd in 2009 ten tijde van de voor mensen gevaarlijke Q-koortsepidemie duidelijk dat gemeenten vergunningen voor uitbreiding of vestiging van geitenhouderijen niet konden weigeren op basis van de geldende regelgeving. Gezondheid was immers geen toetsingscriterium in de verstrekking van bouwvergunningen, dus gemeenten mochten er niet op toetsen. In de milieuvergunning was een beperkte verwijzing naar volksgezondheid aanwezig. Deze bood echter niet afdoende handvatten voor weigering. Bovendien werd het causale verband tussen geitenhouderijen en Q-koorts indertijd nog niet bewezen geacht. Door de SP en andere partijen werd het punt bij de discussies in de Kamer ingebracht. In 2010 vroegen de VNG en de GGD expliciet om het opnemen van volksgezondheid als toetsingscriterium in de Wet ruimtelijke ordening en de Wet milieubeheer. De SP heeft hierop een motie¹ ingediend met het verzoek om een wetswijziging te maken. Minister Klink van Volksgezondheid zegde toe dit verder te onderzoeken en uit te werken, maar hij is nooit met een voorstel naar de Kamer gekomen. Met enige regelmaat kwam het onderwerp in de Kamer aan de orde.

Oktober 2011 kwam GGD Nederland² met het advies een minimumafstand tussen veehouderij en bewoning in acht te nemen van 250 meter bij nieuwbouw en planontwikkeling. Bij een afstand tot 1.000 meter wil de GGD dat een gezondheidsadvies wordt meegenomen bij de vergunningverlening. Het opvolgende kabinet-Rutte I reageerde op een nieuwe motie van de SP -- die wederom vroeg om volksgezondheid als toetsingscriterium -- met de toezegging wetgeving voor te bereiden.³ De besluitvorming werd overgelaten aan de opvolger, gezien de demissionaire status. Het RIVM doet zomer 2012 onderzoek naar zes infectieziekten en concludeert dat weinig wetenschappelijke uitspraken gedaan kunnen worden, omdat vervolgonderzoek hard nodig is.⁴ November 2012 kwam de Gezondheidsraad met een advies over gezondheidsrisico's rond veehouderij.⁵ Hierin werd geconcludeerd dat er onvoldoende bekend is van gezondheidsrisico's om afstandseisen te kunnen stellen. Daarom zouden gemeenten samen met de GGD en belanghebbenden lokaal beleid moeten ontwikkelen met minimumafstanden. Daarnaast trekt de Gezondheidsraad de deugdelijkheid van de wettelijke geurnormen in twijfel, nu de normen zich niet verhouden tot de normstelling voor andere bedrijfstakken. Ook wordt geadviseerd een maximum endotoxine-niveau van 30 EU/m³ (endotoxine eenheden per kubieke meter) vast te stellen. Onafhankelijk van de zoönosenproblematiek brengt de Gezondheidsraad in december 2012 een tweede advies uit.⁶ Daarin concludeert de Gezondheidsraad dat het regeringsbeleid voor de aanpak van stikstof uit veehouderij en verkeer moet worden aangescherpt teneinde volksgezondheidsproblemen te verminderen. De Gezondheidsraad pleitte voor een intensivering van het stikstofreductiebeleid ten behoeve van gezondheid en milieu. Ondertussen was GGD Nederland aan slag met het Beoordelingskader Gezondheid en Milieu⁷ betreffende intensieve veehouderijen, om lokale bestuurders handvatten te geven bij de beoordeling van gezondheidsrisico's. De Commissie voor de milieuef-

fectrapportage (MER-Commissie) adviseert inmiddels gemeenten om ook gezondheidsaspecten zorgvuldig te laten beschrijven in de milieueffectrapportage. Het gaat om de relatieve verschillen tussen alternatieven in besmettingsrisico's en hoe deze risico's beoordeeld en gemanaged worden.

De nieuwe bewindspersoon van het nieuwe kabinet-Rutte-Asscher, staatssecretaris Dijksema, reageerde in eerste instantie niet op vragen en verzoeken van de SP om volksgezondheid tot toetsingscriterium te verheffen. Hierop kondigde de SP een initiatiefwet over dit onderwerp aan. Kort voor het zomerreces is door staatssecretaris Dijksema een brief naar de Kamer gestuurd waarin wetgeving wordt aangekondigd waarmee veedichtheid en maximale stal-grootte kunnen worden gereguleerd door lagere overheden op basis van volksgezondheidscriteria in de Wet dieren. Ook wordt een wettelijk maximum endotoxineniveau van 30 EU/m³ aangekondigd. De Kamer is in afwachting van de wetsvoorstellen. In de afgelopen jaren is de vergunningverlenings- en meldingsprocedure veranderd met het Activiteitenbesluit onder de Wet milieubeheer. In hoofdzaak komt het er op neer dat voor veel agrarische activiteiten geen vergunning meer nodig is, maar dat slechts een meldingsprocedure hoeft te worden gevolgd. Volksgezondheids-criteria zijn met de komst van het Activiteitenbesluit nog steeds geen toetsingselement.

Een grote wetswijziging wordt rond de jaarwisseling 2013-2014 verwacht, waarmee de ruimtelijke ordeningswetgeving wordt herzien. Deze krijgt het algemene karakter van een kaderwet. In een kaderwet plegen procedures en bevoegdheden te worden geregeld, maar worden geen concrete normen gesteld (betreffende milieu of gezondheid). Hoeveel de aangekondigde voorstellen om het lijf hebben ten bate van volksgezondheid is nog niet geheel duidelijk. Vooralsnog lijkt er echter geen mogelijkheid opgenomen te zijn tot een moratorium op basis van voorzorg en lijkt volksgezondheid geen onderdeel van het toetsingskader voor ruimtelijke beslissingen te worden. Ook wordt er geen aanstalten gemaakt om de geurwetgeving aan te scherpen. Met deze initiatiefnota geeft de indiener aan hoe een goede borging van volksgezondheidsbelangen in de wet er uit kan zien. Voorts wordt een aanscherping beoogd van de geurwetgeving.

WETTELIJK KADER

Wetten van divers pluimage zijn van invloed op het thema veehouderij en volksgezondheid. Geen van deze wetten biedt echter in mijn ogen voldoende handvatten voor lokale bestuurders en waarborgen voor de volksgezondheid.

DE WET RUIMTELIJKE ORDENING (WRO)

De Wet ruimtelijke ordening regelt hoe ruimtelijke plannen (waaronder bestemmingsplannen) in Nederland tot stand komen en gewijzigd worden. Anders dan voorheen treedt het Rijk terug uit de ruimtelijke planning, om dit over te laten aan provincies en gemeenten. De Rijksnota Ruimte of de Rijksstructuurvisie is niet langer het vertrekpunt van het ruimtelijke beleid. De provincie geeft in de structuurvisie aan welke ruimtelijke ontwikkelingen op welke locaties worden gewenst en gestimuleerd. De provinciale structuurvisie is de basis voor bestemmingsplannen, inpassingsplannen en projectbesluiten. Bij Wro-beslissingen en Wro-vergunningverlening kan niet getoetst worden op volksgezondheid.

WET ALGEMENE BEPALINGEN OMGEVINGSRECHT (WABO) VOORHEEN WET MILIEUBEHEER

Deze wet regelt de omgevingsvergunning. De Wabo integreert (per 1 oktober 2010) een groot aantal vergunningen, ontheffingen en meldingen tot één omgevingsvergunning. De oorspronkelijke vergunningonderdelen blijven evenwel bestaan. De Wabo is aan te merken als een voorzetvergunningloket, dus meer een aanspreekpunt en doorverwijsloket dan een vervanging van bestaande vergunningloketten. De regels die gesteld worden omtrent milieuveiligheid en gezondheid, beperken zich in hoofdzaak tot geur, geluid, ammoniak en fijnstof. Op gezondheidsrisico's wordt niet zelfstandig getoetst, aangezien de wet op dit onderdeel geen eisen stelt. Bij de milieuvergunning kan enkel aanvullend worden getoetst op overige risico's voor de volksgezondheid, maar gegeven de afwezigheid van wettelijke normen is sprake van een te zware bewijslast voor belanghebbenden bij de bestuursrechter.

ACTIVITEITENBESLUIT

Het Activiteitenbesluit bevat algemene milieuregels voor bedrijven. Het besluit maakt onderscheid tussen type A-, B- en C-bedrijven, afhankelijk van de milieubelasting. Type A-bedrijven moeten wel voldoen aan de regels van het Activiteitenbesluit maar hoeven hun activiteiten niet meer te melden. Type B-bedrijven moeten hun activiteiten wel melden. Voor type C-bedrijven geldt dat zij nog steeds een omgevingsvergunning (voor het onderdeel milieu) moeten aanvragen. Met het Activiteitenbesluit is de algemene milieuvergunningplicht voor agrarische bedrijven komen te vervallen en zijn alleen nog de zwaardere categorieën vergunningsplichtig. Enkel de IPPC-inrichtingen⁸ van meer dan 2.000 mestvarkens of meer dan 40.000 legkippen zijn nog vergunningplichtig. Alle bedrijven hebben wel de algemene plicht zich aan de wet te houden. Het besluit bevat niets over volksgezondheid.

MILIEUEFFECTRAPPORTAGE (MER)

De milieueffectrapportage brengt de milieugevolgen van een besluit in beeld voordat het besluit wordt genomen. Bij het aanvragen van een milieuvergunning, moet een MER worden gemaakt. Na het opstellen van een MER vraagt de gemeente de MER-Commissie om advies over volledigheid en juistheid van de MER. Het doel van de MER is om het milieu een volwaardige plaats te geven in de besluitvorming over plannen en projecten. Voor een goede afweging is het belangrijk dat de MER ook mogelijke alternatieven met bijbehorende effecten beschrijft. Officieel is een MER bedoeld voor milieueffecten, maar de onafhankelijke MER-Commissie adviseert om ook in te gaan op de gezondheids-effecten voor omwonenden.⁹ De indiener onderschrijft dit en wil het opwaarderen tot een volwaardig toetsingskader volksgezondheid met een wettelijke basis. Daarmee wordt de milieueffectrapportage dus een milieu- en gezondheids-effectrapportage.

GEZONDHEIDS- EN WELZIJNSWET VOOR DIEREN (GWWD, OPGEVOLGD DOOR DE WET DIEREN)

Deze wet regelt in eerste instantie welzijns- en gezondheidsaspecten bij dieren (dus niet bij mensen). Wel zijn er regels over smetstoffen, waaronder virussen en micro-organismen worden verstaan. Deze zijn in eerste instantie gericht op diergezondheid en vormen geen basis om een ruimtelijke scheiding tussen veehouderij en wonen te faciliteren. Er zijn beperkte mogelijkheden tot ingrijpen en de dierziekten zijn beperkt tot een limitatieve lijst van bekende dierziekten waar bijvoorbeeld geen aandoeningen veroorzaakt door endotoxine of MRSA op staan. De Gwwd is voor het omgevingsrecht betekenisloos, aangezien de ruimtelijke besluitvorming niet mag toetsen op de Gwwd. Omgevingsvergunningen kunnen flagrant in strijd zijn met de Gwwd (bijvoorbeeld oppervlaktelaten kippen of varkens), maar mogen door de rechter hierom niet worden geweigerd. Dit is al jarenlang vaste jurisprudentie.

DE WET PUBLIEKE GEZONDHEID (WPG)

De Wet publieke gezondheid is in 2008 vastgesteld. Het is de wet die de door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) aangenomen Internationale Gezondheidsregeling implementeert. Zij vervangt de Infectieziektenwet, de Wet collectieve preventie volksgezondheid en de Quarantainewet. De Wet publieke gezondheid regelt met name de organisatie van de openbare gezondheidszorg en de bestrijding van infectieziektecrises. De Inspectie voor de gezondheidszorg ziet erop toe dat dit daadwerkelijk gebeurt. De gemeente heeft volgens deze wet de centrale aansturing van infectieziektebestrijding op lokaal niveau als taak. De Wpg draagt gemeenten ook het “bewaken van gezondheidsaspecten in bestuurlijke beslissingen” op. Het is echter de vraag of gemeenten op grond van deze brede taakstelling wel de volksgezondheid als argument kunnen gebruiken om bepaalde agrarische activiteiten te weigeren of aanpassingen te eisen. De Wet ruimtelijke ordening en de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht verwijzen bovendien niet naar de Wet publieke gezondheid. Er kan dus niet aan getoetst worden (analoog aan de Gwwd).

WET GEURHINDER EN VEEHOUDERIJ (WGV)

De gemeente moet de geur afkomstig van dierenverblijven bij een aanvraag om een omgevingsvergunning milieu toetsen aan de Wet geurhinder en veehouderij. De eisen voor geur afkomstig van dierenverblijven in het Activiteitenbesluit zijn ook gebaseerd op de Wet geurhinder en veehouderij. De geurnormen zijn landelijk vastgesteld op maximaal 3,0 odour units per kubieke meter lucht voor woonkernen en 14,0 odour units per kubieke meter lucht voor concentratiegebieden veehouderij in het landelijk gebied (2,0 en 8,0 buiten concentratiegebieden). Bij gemeentelijke verordening kan hiervan afgeweken worden. In concentratiegebieden kan de waarde binnen de bebouwde kom dan tot maximaal 14 odour verhoogd worden en voor vee-concentratiegebieden buiten de stad tot maximaal 35 odour. Door de GGD worden deze waarden geduid als slecht tot extreem slecht. Zie: GGD-richtlijn Geurhinder (NB 1 european odour unit (OU E) = 2 Ge/m³).

Tabel 4.2: Milieukwaliteiten ingedeeld op basis van een algemene relatie tussen hinder (TLO; Punter 1996) en geurbelasting, zonder rekening te houden met de aard van de geur (bron: Miedema et al, 2000).

Milieukwaliteit	Geurconcentratie (Ge/m ³ , 98P)	Hinder (% soms/vaak last)	Ernstige hinder (%)
Zeer goed	0,3	<5	0
Goed	0,8	5 – 10	<5
Redelijk goed	1,5	10- 15	
Matig	3	15-20	5-10
Tamelijk slecht	6	20-25	
Slecht	10	25-30	
Zeer slecht	25	30-35	>10
Extreem slecht	50	> 35	

Verder wordt enkel in die gevallen naar cumulatieve geurhinder gekeken als de gemeente een quickscan uitvoert ter voorbereiding op gemeentelijke normstelling. In overige gevallen blijft de cumulatieve geurhinder buiten beschouwing bij toetsing aan de Wgv. Dit leidt tot overlastgevende situaties.

BORGING VOLKSGEZONDHEID

De politiek heeft de afgelopen jaren oproepen gehad van onder andere de GGD en de VNG om de volksgezondheidsbelangen beter wettelijk te borgen, omdat wettelijke regelgeving thans onvoldoende is. Tot op heden is hier niets mee gedaan. De indiener wil graag, na jaren van beloften, dat hier nu eindelijk iets aan gaat gebeuren. Hij roept de bewindspersonen op om in de aankomende wetswijzigingen terdege met volksgezondheidsbelangen rekening te houden. Het voorzorgbeginsel moet hier een centrale rol in spelen.

OM VOLKSGEZONDHEIDSRISICO'S VANUIT DE VEEHOUDERIJ TEGEN TE GAAN WIL DE INDIENER:

1. Mogelijkheid tot moratorium op basis van voorzorg

Er komt een mogelijkheid tot een moratorium op agrarische activiteiten op basis van het voorzorgbeginsel in geval van een ernstige bedreiging van de gezondheid. In het geval dat er sprake is van acute dreiging van de volksgezondheid wordt in de ruimtelijke ordeningswetgeving de mogelijkheid ingebouwd om het oprichten, uitbreiden of wijzigen van een dierenbedrijf niet toe te staan of een specifieke aanwijzing omtrent de bedrijfsvoering te geven. Deze optie kan door gemeenten, provincies en rijk worden benut, ook als er nog geen sluitend wetenschappelijk bewijs is, maar wel sterke aanwijzingen zijn voor een causaal verband.

2. Volksgezondheidstoets in ruimtelijk ordening

Gezondheidsrisico's worden erkend als belangrijk toetsingscriterium van ruimtelijke beslissingen (zoals bestemmingsplannen). De omgevingswet moet gaan verwijzen naar de Wet publieke gezondheid en naar het Beoordelingskader gezondheid en milieu. Gemeenten worden verplicht om op gebiedsniveau naast de al bestaande Milieueffectrapportage ook een Gezondheidseffectrapportage te maken waarin mogelijke risico's worden ingeschat en effectief gereduceerd. Voorts krijgen gemeenten de mogelijkheid om in specifieke knelgevallen een Gezondheidseffectrapportage verplicht te laten opstellen voor een individuele ondernemer of groep ondernemers bij uitbreiding of nieuwvestiging.

3. Minimum afstand tussen veehouderij en bewoning

Gezondheidsrisicocontouren¹⁰ ruimtelijk ordening worden opgenomen in bestemmingsplannen (zoals nu al mogelijk is ten aanzien van geur en geluid). Hiermee wordt een minimumafstand tussen (intensieve) veehouderij en bebouwing ingesteld. De afstand wordt in afwachting van nader onderzoek ingesteld op 250 meter. Dit gebeurt op basis van voorzorg en geldt voor alle nieuwe vergunningaanvragen. Deze maatregel wordt aangevuld met een stand still-beginsel, dat als doel heeft verdere beweging van dierhouderijen naar bewoningskernen en toename van dieraantallen nabij bewoning tegen te gaan. Bij dit stand still-principe worden deze uitbreidingen binnen een afstand van tenminste 1 kilometer niet toegestaan zonder positief advies van GGD. Hiermee worden gezondheidsrisico's en overlast voor omwonenden naar de toekomst toe in ieder geval steeds kleiner. Betreffende bestaande probleemgevallen moeten lokale bestuurders oplossingen zoeken voor evidente knelpunten, ook als hier geen nieuwe vergunningaanvragen lopen. Voorts wordt een minimumafstand tussen gevoelige bestemmingen (kinderopvang, scholen, dag- en verblijfsrecreatie) en veehouderijen of andere risico-locaties in acht genomen bij ruimtelijke beslissingen. Niet alleen nieuwe gevallen maar ook bestaande knelsituaties zullen moeten worden aangepakt door lokale overheden.

4. De wetgeving omtrent geuroverlast wordt versterkt

- A. De maximale hoeveelheid stank die in een gebied aanwezig mag zijn (de geurbelasting) wordt meer in overeenstemming gebracht met de normstelling die voor andere bedrijfstakken geldt en met advieswaarden van de GGD.
- B. Gemeenten worden verplicht opnieuw de cumulatieve effecten van geurbelasting te toetsen en er zorg voor te dragen dat de totale maximale geurbelasting niet overschreden wordt.

5. Een maximum endotoxineniveau wordt landelijk vastgesteld

De regering heeft naar aanleiding van een advies van de Gezondheidsraad aangekondigd een maximum van 30 EU/m³ in te stellen. Nadere wetgeving wordt verwacht.

6. Verspreiding van ziekteverwekkers wordt actief tegengegaan

Resistente ESBL-bacteriën in ons oppervlaktewater en in de bodem op risicoplekken worden op korte termijn onderzocht en worden maatregelen, zoals verplichte filtering van reststromen en gecontroleerde afvoer van afvalstoffen uit luchtwassers, gewogen in overleg met gezondheidsinstellingen zoals de GGD. Ook moet de verspreiding van mogelijke ziekteverwekkers via mest onderzocht en beheerst worden. Hierbij wordt tevens gewogen dat bij sommige mestvergistingsinstallaties de temperatuur niet hoog genoeg wordt om alle ziekteverwekkers te doden. (Bij de Q-koortsepidemie heeft de verspreiding van onbewerkte mest een belangrijke rol gespeeld bij de verspreiding van de bacterie.)

7. Intensivering onderzoek gezondheidsrisico's

Onderzoek naar gezondheidsrisico's door zoönosen, door de effecten van endotoxinen en door nabijheid veehouderij wordt geïntensiveerd

Met deze mix aan maatregelen denkt de indiener volksgezondheid de prominente plaats te geven die het toekomt, en overlast situaties tegen te gaan. Het voorzorgprincipe verdient een plek in de regelgeving. In de epidemiologie heeft handelen op basis van voorzorg al sinds jaar en dag een plek. Bij een uitgebreid Europees onderzoek naar gezondheids- en milieurisico's, 'Late lessons from early warnings'¹¹ van het Milieuagentschap van de Europese Unie, werd geconcludeerd dat eerder ingrijpen op basis van voorzorg de samenleving veel kosten en veel leed bespaard zou hebben. Hetzelfde kan gezegd worden over de Q-koorts epidemie. Als eerder was ingegrepen, ook toen het causale verband nog niet bewezen werd geacht, had leed voorkomen kunnen worden. De indiener roept de regering op zijn voorstellen over te nemen.

EINDNOTEN

¹ Motie Van Gerven 28286 0394 dd.2010.04.20.

² Zie: www.ggd.nl/actueel/nieuws/2011/10/27/geen-intensieve-veehouderij-binnen-250-meter-tot-w/.

³ Motie Van Gerven 28973 0113 dd.2012.06.13.

⁴ RIVM, 'Infectierisico's van de veehouderij voor omwonenden' (www.rivm.nl/Documenten_en_publicaties/Wetenschappelijk/Rapporten/2012/juli/Infectierisico_s_van_de_veehouderij_voor_omwonenden).

⁵ Gezondheidsraad, 'Gezondheidsrisico's rond veehouderijen' (www.gezondheidsraad.nl/nl/adviezen/preventie/gezondheidsrisico-s-rond-veehouderijen).

⁶ Gezondheidsraad, 'De invloed van stikstof op de gezondheid' (www.gezondheidsraad.nl/nl/nieuws/ongezond-veel-stikstof-nederlands-milieu).

⁷ GGD, 'Beoordelingskader Gezondheid en Milieu' (www.ggd Kennisnet.nl/thema/ges/publicaties/publicatie/7577-beoordelingskader-gezondheid-en-milieu-intensieve-veehouderijg).

⁸ Europese IPPC-richtlijn staat voor 'Integrated Pollution Prevention and Control', d.w.z. de geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging. Deze is bedoeld om vervuiling van industriële bronnen te minimaliseren.

⁹ Zie: www.commissiener.nl/themas/veehouderij/beleid-regelgeving.

¹⁰ Definitie risicocontouren: denkbeeldige cirkels rondom een object, waarbinnen in geval van een calamiteit de bevolking ongewensd risico's loopt.

¹¹ European Environment Agency, 'Late lessons from early warnings', p.38 (www.eea.europa.eu/publications/late-lessons-2).

